

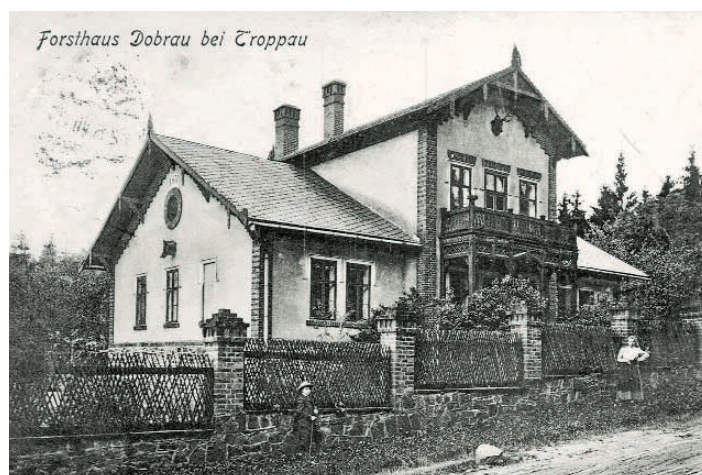
Lesnické stavby knížat Lichnovských

Jiří JUNG

ANOTACE: Studie mapuje výstavbu lesnických objektů na velkostatkách Hradec a Chuchelná knížete Lichnovského od konce 18. století do 1. světové války. Lesnictví představovalo jedno z klíčových odvětví knížecího hospodářství a na kvalitní architekturu mysliven a hájoven byl kladen od třetí třetiny 19. století velký důraz. Autor poukazuje na proměnu přístupu k těmto zakázkám ze strany stavebníka i stavitelů a jejich stylový vývoj, přičemž inspirační východiska se měnila jen málo.

1

2

Lesnictví tvořilo minimálně od počátku 19. století jedno z páteřních odvětví hospodářství šlechtického velkostatku a také oblast, v níž si podnikavá aristokracie udržela až do první poloviny 20. století svůj ekonomický primát. Dávný pohled na les jako na nevyčerpatelný zdroj dřeva či zvěře, spojený však často také s nekontrolovanou těžbou a drancováním přírodního bohatství, byl s nástupem osvícenství a rozvojem přírodních věd v průběhu první třetiny 19. století opouštěn a hospodářství postaveno na odborný základ. Jeho vedení kvalifikovanými odborníky vzdělanými na lesnických akademiích se v průběhu století stalo normou.¹ Budovy mysliven,² hájoven a dalších lesnických objektů neplnily jen roli funkčního obydlí. Při lovech či toulkách lesem byly nečekanými atrakcemi v krajině, poskytovaly azyl či občerstvení znavenému panstvu, především však měly reprezentovat ekonomické úspěchy majitele a dokládat jeho vzornou péči o lesní celky. Na jejich architektonické pojetí tak byly kladeny nemalé nároky. Z těchto důvodů by lesnické stavby neměly unikat pozornosti historiků architektury, jak se stále pohřbícho děje. Jejich architektura odrážela aktuální módní trendy, často velmi progresivním způsobem, a mezi jejich autory nejednou nacházíme i etablované tvůrce.

Pro lesnické objekty se v průběhu 19. století vyvinuly charakteristické formy se specifickými atributy. Užívány byly především dva stavební typy, a to budova prostého obdélného půdorysu se štítovými čely, anebo stavba orientovaná podélně s dominantním středovým rizalitem. V obou případech byl důležitý motiv štítu, který zdobily obligátní parohy jako typický atribut. Výjimečně bylo užíváno členitější řešení a asymetrická dispozice anglických cottage. Jejich styl v sobě přirozeně spojoval prvky neogotiky s řadou vernakularismů a oba tyto slohové módy určovaly vizuální podobu daného typu staveb až do počátku 20. století. Dominantní podíl pochopitelně připadl vernakulárním motivům i odpovídajícím stavebním a řemeslným postupům či materiálům. Vedle anglické inspirace se hojně uplatnil tyrolský či alpský styl, ve východní části Slezska našel na přelomu století ohlas také zakopanský styl, v Prusku styl norský či obecně skandinávský. Jinde docházelo k reinterpretaci motivů místních stavitelských tradic, v Sudetech se v prvním desetiletí 20. století hojně rozšířil německý Heimatstil.

Odborný zájem doposud vzbudily především ty stavby, které jsou integrální součástí areálů romantických anglických parků či bezprostředně navazujících partií lesa a jejichž náročnější

Obr. 1. Starosta města Hradce s přáteli při výjezdu automobilem, v pozadí myslivna Hradečná na Kajlovci (Hradec nad Moravicí, okres Opava), foto z doby kolem roku 1930. (Reprofoto: sbírka Petra Havrlanta, 2015)

Obr. 2. Myslivna Doubrava u Hradce nad Moravicí (okres Opava), pohlednice z doby kolem roku 1910. (Reprofoto: sbírka Petra Havrlanta, 2015)

■ Poznámky

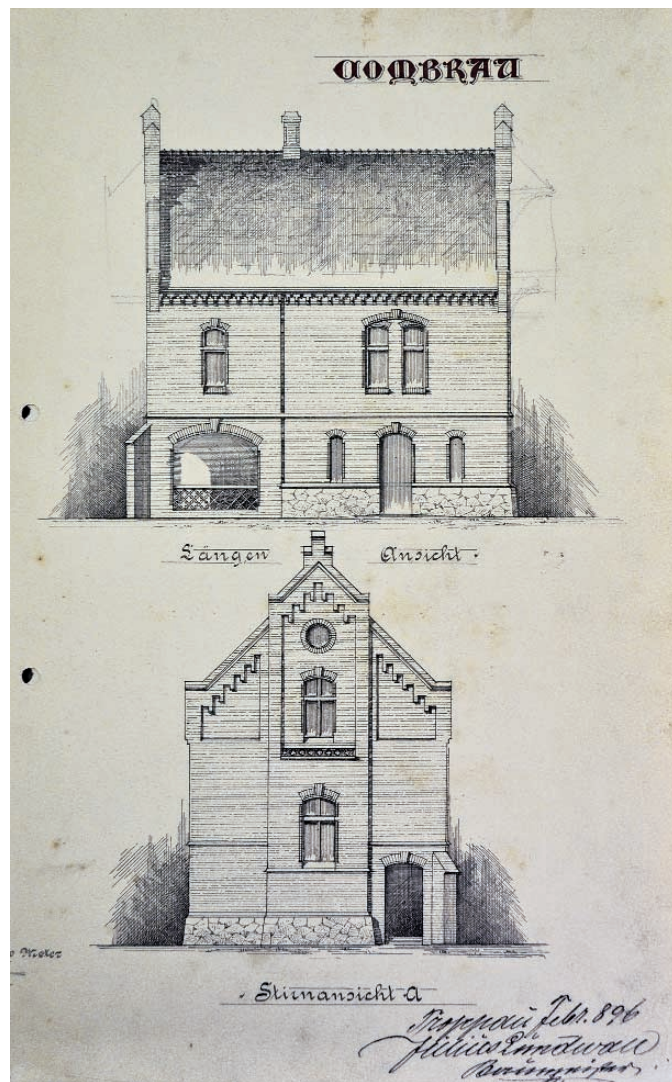
- 1** Základní literatura k tématu: CHADT (ŠEVĚTÍNSKÝ), Jan Evangelista. *Dějiny lesů a lesnictví*. Písek : Theodor Kopecký, 1913. Bez ISBN; NOŽIČKA, Josef. *Přehled vývoje našich lesů*. Praha : Státní zemědělské nakladatelství, 1957. Bez ISBN; HOŠEK, Emil; TLAPÁK, Josef. *Přehled vývoje lesnictví v českých zemích v druhé polovině 19. století*. Praha : Zemědělské muzeum, 1980. Bez ISBN; NEUHÖFFEROVÁ, Pavla (ed.). *Historie a vývoj lesů v českých zemích*. Praha : Česká zemědělská univerzita v Praze, 2006. ISBN 80-213-1536-9; NOVOTNÝ, Gustav. *Tři lesní inženýři: Josef Opletal, Karel Šíman a Gustav Artner*. Praha : Historický ústav, 2015. ISBN 978-80-7286-246-7.
- 2** Jsme si vědomi nepřesného, avšak zcela zobecněného pojmu myslivna pro označení budov lesoven či fořtoven (z něm. Forsthaus), tj. obydlí lesních (fořtů), nikoliv myslivců; v hájenkách či hájovnách naopak žil hájenský personál, tj. hajný.

3

4

5

Obr. 3. Myslivna Mlýn u Píště (okres Opava), foto ze 40. let 20. století. (Reprofoto: sbírka Winfrieda Lehmse, 2015)

Obr. 4. Myslivna Bolatice (okres Opava), výřez z pohlednice z doby kolem roku 1910. (Reprofoto: Obecní úřad Bolatice, 2011)

Obr. 5. Julius Lundwall, návrh hájovny Doubrava u Hradce nad Moravicí (okres Opava), 1896. (Zdroj: Zemský archiv v Opavě, Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských, číslo kartonu 79, inventurní číslo 948)

architektonické provedení vychází z předpokladu, že se stanou součástí dálkových či nečekaných pohledů (Hluboká, Konopiště, Lednice-Valtice, Nové Hrady, Slatiňany, Šilheřovice, Třeboň, Veltrusy ad.).³ Areál zámku v Hradci nad Moravicí je badatelsky stále velice atraktivní téma, ale i přesto, že některé budovy lesní správy na něj či na přilehlý anglický park přímo navazují či s ním opticky komunikují, nebyla jim doposud, až na výjimky, věnována pozornost.⁴

Lichnovští z Voštic patřili k nejvýznamnějším slezským šlechtickým rodům.⁵ Jejich původ je

nutno hledat na Osvětimsku v dnešním jižním Polsku, kde původním sídlem tehdy vladcké rodiny byla ves Vošnice. V průběhu 15. století přešli na Krnovsko, kde získali tvrz Lichnov, odkud se následně psali. Společenský vzestup rodu nastal až na přelomu 17. a 18. století, kdy také došlo k jejich povýšení do panského (1702) a záhy (1727) i do hraběcího stavu. Od počátku 17. století vlastnili panství Chuchelná na Ratibořsku, které se ale v roce 1742 ocitlo v pruské části Slezska. Hrabata Lichnovští ovšem projevili Friedrichu II. loajalitu, za což byli v roce 1773 odměněni povýšením do stavu pruských knížat. Na druhé straně hranice, v rakouském Slezsku tehdy vlastnili panství Odry a Smolkov.⁶ Jejich rezidenční roli a hospodářský význam ale v roce 1778 zastínila výhodná koupě velkého panství Hradec u Opavy s noblesním zámkem. Je nepochybné, že jedním z hlavních faktorů vedoucích knížete

■ Poznámky

3 Obsáhleji např. VYBÍRAL, Jindřich. *Století dědiců a zkladatelů: Architektura jižních Čech v období historismu*.

Praha : Argo, 1999. ISBN 80-7203-205-4; KRUMMHOLZ, Martin. *Buquoyské Nové Hrady. Počátky krajinných parků v Čechách*. Praha : Artefactum / Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., 2012. ISBN 978-80-86890-44; ZATLOUKAL, Pavel; KREJČÍŘÍK, Přemysl; ZATLOUKAL, Ondřej. *Lednicko-valtický areál*. Praha : Foibos Books, 2012. ISBN 978-80-87073-45-2.

4 SONNEK, Ladislav. *Samoty v okolí Hradce nad Moravicí. Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy*. 1992, roč. 18, č. 2. Bez ISSN. S. 35–38; JUNG, Jiří. *Stavební aktivita Lichnovských v letech 1890–1920*. Ostrava, 2004. 138 s. Diplomová práce (Bc.), Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2004.

5 Základní přehledové informace viz WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich, fünfundvierzigsten Teil Thugut – Törek*. Wien : Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1882. Bez ISBN; MYŠKA, Milan; DOKOUPIL, Lumír. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy* 6. Ostrava : Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-447-8; ŽUPANIČ, Jan; FIALA, Michal; STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha : Skřivan, 2001. ISBN 80-86493-00-8.

6 Obou panství se poté Lichnovští zbavují; Odry prodali již v roce 1792, Smolkov pak roku 1803.

Johanna Karla Lichnovského (1721–1788) k tomuto obchodu byla také přítomnost kompaktního lesního celku o velikosti 3 665 ha.

Společně s lesními revíry chuchelenského velkostatku (2 350 ha) tvořily nejen zázemí pro myslivost, ale také jeden z pilířů knížecí ekonomiky, a to i přesto, že svým rozsahem zdaleka nemohly konkurovat lesním komplexům slezských sousedů (Těšínská komora Habsburků bezmála 50 000 ha lesa, řád německých rytířů bezmála 20 000 ha). Ale v průběhu více než 150 let vzorně vedené lesnické práce dosáhlo lesní hospodářství knížat Lichnovských značných ekonomických úspěchů a díky působení řady specialistů i proslulosti v odborných kruzích. Za všechny zmiňme bořitinského lesního Zebeho, entomologa zaměřeného na lesní hmyz a především lesní škůdce (objevil, popsal a pojmenoval obaleče modřínového, *grapholita zebeana*), poučeného hradeckého nadlesního Franze Mattheuse Magerleho (1763–1843), který ve 30. letech 19. století progresivně rozdělil lesy hradeckého velkostatku moderní čtvercovou rozdělovací sítí na pravidelná oddělení, Rudolfa Riedela (1877–?), odborníka na prevenci proti sněhovým kalamitám, či Franze Gerla (1872–1933), který jako vůbec první v Československu v době kulminující mniškové kalamity v létě 1926 úspěšně aplikoval proti mnišce chemické insekticidy popraškem, a to za pomoci vojenských letadel.⁷

Od roku 1890 Lichnovští spolupracovali a projednávali zamýšlené hospodářské kroky s předními odborníky v oblasti lesnictví působícími na akademii v saském Tharandtu, tehdy nejvěhlasnějším lesnickým vzdělávacím ústavu v severním Německu, např. s Maxem Augustem Neumeisterem (1849–1929).

V knihovně lesního úřadu nechyběla klasická díla z oboru lesnictví jako *Forstbenutzung* (1868) Karla Gayera, *Forstästhetik* (1885) Heinricha Salische, *Aus Schlesiens Wälder* (1912) Theodora Schubeho nebo ve své době vlivná a populární díla Konrada Rubnera či autorského dua Hermann Krutzsch a Johannes Weck *Bärenthoren* (1926) zabývající se myšlenkami lesního hospodaření založeného na obnově lesa zásadně přirozeným způsobem bez lidských zásahů.⁸ Přítomnost těchto spisů reflektuje nejen snahu po maximální informovanosti knížecích lesmistřů, ale dokládá i proměňující se vztah a postoj lesníků i samotného Lichnovského k lesu, jeho hospodářské, estetické, ale i ekologické funkci, ruku v ruce se stupňující se snahou o ochranu některých přírodních celků.⁹

Velkostatky Lichnovských představovaly vzorně organizovaný systém pod jednotnou centrální správou. Lesní hospodářství si ale v jeho rámci zachovávalo značnou autonomii. Pozna-

mejneme, že ve struktuře správy velkostatků chybělo na rozdíl od řady jiných rozsáhlých dominií vlastní stavební oddělení. Od 50. let 19. století sice působil ve službách Lichnovských knížecí stavitel Adolf Gloger, ten ale zajišťoval primárně stavební dohled a projekčně se uplatnil jen u nenáročných zakázek. A ačkoliv se v následujících desetiletích setkáváme s několika preferovanými staviteli,¹⁰ nejednalo se nikdy o knížecí zaměstnance, řada z nich dokonce paralelně působila u jiných aristokratických rodů v regionu.

Lokace a rozmístění lesnických objektů na hradeckém dominiu (alespoň tedy těch stěžejních) původně vycházela z kompozice zámeckého parku a na jeho strukturu v širších souvislostech navazovala (honební stezky, komunikace, dálkové pohledy). Naopak v rozdrobených lesích velkostatku Chuchelná, které na rozdíl od Hradce nad Moravicí nevytvářely kompaktní celek (navíc přímo napojený na lesopark zámku), šlo víceméně o izolované objekty, které nebyly propojeny ani pohledově, ani loveckou stezkou a tvořily pouze administrativní síť.

Komplex hradeckých lesů byl poprvé podrobně zachycen na velkém plánu, který v roce 1786 vypracoval na žádost Johanna Karla Lichnovského kadet c. k. dělostřelectva rakouské armády Franz de Schier.¹¹ Z tohoto plánu je zjevné, že většinu lesního komplexu (ne méně než 2 200 ha) tehdy zahrnovala hrazená obora. Po jejím obvodu byly zřízeny přístupové brány a v těsném sousedství těch nejdůležitějších i trojice hájenek, jejichž lokace se až do 20. století prakticky nezměnila (Doubrava, Kajlovec, Bleška). Mostek a Bukovina byly označeny jako domy lovců (Jägerhaus). Ústřední roli hrála právě myslivna Bukovina, ze všech uvedených byla tato stavba jediná zděná. Stála uprostřed velkého kruhového palouku a byla snadno přístupná po cestě přímo od hájenky Doubrava, která bezprostředně navazovala na zámecký park.¹² Z tohoto místa se paprskovitě rozbíhaly další cesty vedoucí k nedalekým paloukům, čili šlo o terén ideálně uzpůsobený k lovu. O samotné stavbě ovšem nevíme zhora nic a nemůžeme ani jednoznačně tvrdit, že myslivna byla postavena až knížetem Lichnovským.¹³

Do jaké míry se situace změnila za následujících padesát let, ukazují otisky stabilního katastru z roku 1836 nebo generální porostní plán z roku 1830.¹⁴ Zásadní proměnou bylo moderní rozčlenění lesa umělou pravidelnou čtvercovou sítí cest dělicích polesí na menší oddělení, dílo již zmíněného Franze Magerleho. Oproti původním čtyřem revírům jich bylo zřízeno devět a v každém z nich již stály potřebné budovy mysliven či hájojen. Oproti stavu v roce 1786 ukazují mapy stabilního katastru no-

vé objekty hájenek v Lipině, Domoradovicích a u Lesních Albrechtic. Byt hajného revíru Dolní dvůr byl součástí hospodářského dvoru Hanuša. S výjimkou lesovny na Bukovině a nové budovy lesního úřadu u Kajlovce¹⁵ se ale stále jednalo o stavby dřevěné.

První moderní a v pravdě již reprezentativní budovou byla teprve myslivna Doubrava postavená u jižní brány hradeckého zámeckého parku v roce 1871.¹⁶ Obdélná přízemní budova protnutá příčným převýšeným traktem se sedlovými střechami mírného sklonu v sobě mísí prvky neogotické morfologie (zalomené nadokenní římsy oken, tvary komínů a pilířů oplocení) a vernakulární motivy (nároží armovaná režným zdívem a vyřezávané dřevěné

■ Poznámky

⁷ JUNG, Jiří. *Lesní hospodářství velkostatku Hradec za knížat Lichnovských (1778–1945)*. Nepublikovaný strojopis, 2014.

⁸ Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Chuchelná, číslo kartonu 3, inventární číslo 61.

⁹ Krutzschův a Weckův spis *Bärenthoren* i Rubnerovo dílo *Die Pflanzengeographischen Grundlagen des Waldbaus* měly místo nejen v knihovně knížecího lesního úřadu v Chuchelně, ale i v osobní bibliotéce Karla Maxe Lichnovského.

¹⁰ Např. Josef Hruschka v 80. a 90. letech 19. století, Julius Lundwall v 90. letech a na počátku 20. století, Josef Holuscha v prvním desetiletí 20. století, Julius Bühler v 10. letech 20. století.

¹¹ Ručně kreslená a kolorovaná přehledová mapa o rozměrech 120 × 160 cm; Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Hradec, inventární číslo 748.

¹² Tato cesta procházející oborou byla až do roku 1912 hlavní silnicí spojující Opavu s Fulnekem.

¹³ De Schierův plán vznikl jen osm let po koupi panství, a tak není zcela jasné, do jaké míry zachycuje stav zděděný po předchozím majiteli svobodném pánu von Neffzern-Thomagnini, či zda lze zřízení obory a lesnických objektů spojit až s úsilím knížete Johanna Karla; jelikož ale víme o jeho lovecké vášni, kloní se badatelé spíše k tvrzení, že založení velké obory a s tím související výstavba lesnických staveb jsou spjaté až s osobou Lichnovského; poté, co kníže Karl Maria oboru v roce 1859 z hospodářských důvodů výrazně zmenšil, ztratila lokalita z hlediska myslivosti svůj primát, objekt byl využíván jen jako hájovna a v roce 1909 byl nahrazen novostavbou.

¹⁴ Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Hradec, inventární číslo 751.

¹⁵ Dle barevného označení v mapách se jednalo o objekty *nepalné*; cihlové, popř. kamenné zdvo předpokládáme vzhledem k ústřednímu významu staveb v rámci lesního hospodářství i vzhledem ke skutečnosti, že lesní úřad se z Hradečné přestěhoval do předzámčí na Kozí Hradec, až na samém konci 19. století, v roce 1898.

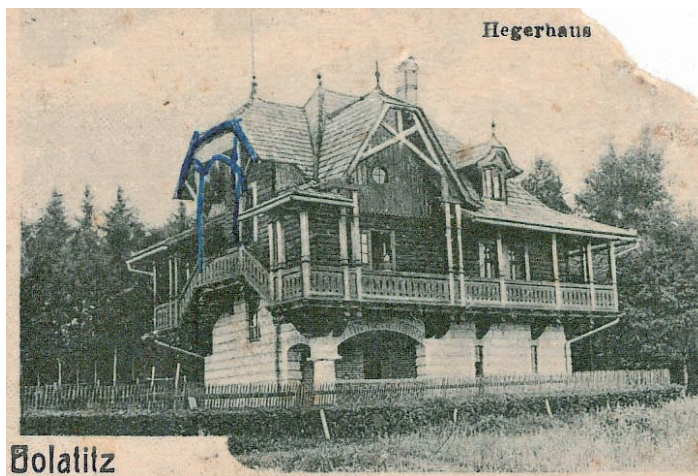
¹⁶ Datace dle vročení na fasádě (viz dobové fotografie); změnila se lokace stavby a nová myslivna byla postavena na protější straně silnice vedoucí do Fulneku.

6

Obr. 6. Myslivna Háj u Chuchelné (okres Opava), stav k roku 2004. (Foto: Jiří Jung, 2004)

Obr. 7. Hájenka Křeménky u Bolatic (okres Opava), výřez z pohlednice z doby kolem roku 1910. (Reprofoto: Obecní úřad Bolatic, 2011)

7

konzoly a vrcholové části štítů). Reprezentativní role myslivny byla zdůrazněna středovým trojosým rizalitem s širokou dřevěnou verandou nesoucí balkon s bohatě prořezávanými detaily. Gotismy navozují vizuální spojitost s neogotikou zámeckých budov i ohradní parkové zdi s branami.

Autora projektu neznáme. Starší názor, že jde o dílo opavského Julia Lundwalla, komplikuje fakt, že jeho projekční činnost pro Lichnovské začíná teprve v 90. letech 19. století. Pro počátek 70. let máme pramenně doloženo pouze angažmá architekta Karla Johanna Boguslawa Lüdeckeho (1826–1894) z Vratislavi. Na Hradec byl pozván v roce 1862, aby vypracoval návrh neogotické přestavby zámku. Z té se sice realizovalo pouhé minimum, ale v 60. letech Lüdecke kompletně přestavěl zámek v Křižanovicích, doplněný ještě o přístavbu rytířského sálu s věží dle projektu z roku 1872.¹⁷ Lüdeckeho autorství se nejví tak nepravděpodobně při porovnání řešení myslivny s celou řadou jeho projektů z 60. či počátku 70. let zahrnující zahradní domky, vrátnice, čeledníky či stáje zámeckých areálů nebo pavilony pro vratislavskou zoologickou zahradu.¹⁸ Vedle oblíbeného kompozičního vzorce průniku dvou nestejně vysokých hmot patří k jeho rukopisu především užívání nízkých sedlových střech a doplňování štítů o vyřezávané konzoly, trámové a výplňové řezby, včetně okřídlení štítů osazených dřevěnými akroterii. Rovněž uvedené prvky gotického tvarosloví jsou v Lüdeckeho tvorbě zcela běžné. Je nasnadě, že reprezentativní pojetí této myslivny ovlivnila především její lokace naproti bráně do zámeckého parku. V takovém případě by angažmá etablova-

ného architekta z centra nebylo neopodstatněné.

O situaci a stavu lesnických budov na velkostatku Chuchelná v téže době toho víme zoufale málo, mj. i kvůli chybějícím mapovým podkladům. Nemáme představu o síti tamních mysliven a hájoven, o poměru zděných a dřevěných staveb ani o jejich charakteru. V deníku kněžny Marie Lichnovské, roz. Croÿ-Dülmen (1837–1915) z let 1860–1862 čteme o úmyslu postavit nové myslivny v Chuchelné a ve Vřesině, ale na otázku, zda k realizaci došlo, již deník ani jiné prameny odpověď nedávají.¹⁹ Jejich projektantem měl být s největší pravděpodobností knížecí stavitel Adolf Gloger (1825–1908) usazený v Chuchelné. Ten je také patrně autorem klasicizující myslivny Mlýn v Píšti, postavené snad na přelomu 60. a 70. let 19. století.²⁰

Myslivny či hájovny ve Strahovicích a Lubomí (dnes Polsko) byly postaveny podle totožného typového projektu, a to jako přízemní budovy se sedlovou střechou a středovým vstupním rizalitem s gotizujícím štítem. Jako stavební materiál se zde již objevilo pro pruskou architekturu té doby charakteristické režné zdivo. Korouhvička strahovické myslivny nese v roce 1877. Snad v tomtéž období byla postavena také myslivna v Syryni (dnes Polsko). I ona je jednoduchou přízemní obdélnou stavbou se sedlovou střechou, ozvláštněnou namísto středového rizalitu hranolovou věží se stánovou střechou zapuštěnou z poloviny do těla stavby. Její patro je provedeno v kombinaci hrázděného a režného zdiva, snad inspirováno romantickou myslivnou Wildeck u Rudy Kozelské (dnes Polsko) ratibořského vévody Victora von Hohenlohe-Schillingsfürst.

K plánovitě výstavbě celé řady dalších objektů se kníže rozhodl teprve na konci 90. let 19. století, tedy až poté, co byly ukončeny stavební práce na hradeckém zámku. Nedostatek ubytovacích kapacit se Karl Maria Lichnovský (1819–1901) nejprve snažil řešit výkupem starších kamenných lesních mlýnů na řece Mo-

ravici (koncem 80. let 19. století odkoupil kajlovecký, větřkovický, domoradovický, albrechtický a rozsochatecký mlýn).²¹ Ty byly následně adaptovány na hájovny. Tímto způsobem Lichnovský vyřešil nejen otázku bydlení zaměstnanců lesů (byť bylo toto řešení jistě vnímáno jako provizorium), ale zároveň z revírů vyloučil (ostatně již nerentabilní) mlynářský provoz, který mohl narušovat klid lesa a hospodářské plány a vedl k nejedné soudní při. Cílem pak mělo být vybudování sítě moderních, funkčních a zároveň reprezentativních lesnických staveb, které by byly v ideálním případě nositeli charakteristického vizuálního kódu.

Zde mohl na Lichnovského inspiračně působit především jeho soused v pruském Slezsku baron Anselm Salomon Rothschild (1803–1874), který v lesích svého velkostatku Šilheřovice vybudoval v 60. letech 19. století síť mysliven a hájenek řešených věrně v duchu anglických cottage s gotizujícími detaily a motivy ostrovní architektury (především výklenky bay-window, tvary komínů, materiálová struktura fasád ad.).

■ Poznámky

17 JUNG, Jiří. K podílu Carla Johanna Boguslawa Lüdeckeho na regotizaci zámku v Hradci nad Moravicí. *Časopis Slezského zemského muzea – série B.* 2015, roč. 64, č. 2, s. 121–128, ISSN 1211-3131.

18 Bechau, 1862(?); Sakrau, 1865; Dobrau, 1867; Stabelwitz, 1870; Giessmannsdorf, 1876; Kaminiets, 1877; viz <http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.d> [cit. 20. září 2015].

19 Zemský archiv v Opavě, Rodinný a ústřední archiv Lichnovských, inventární číslo 585.

20 Myslivna má stejnou podobu jako dům správce hospodářského dvora v Chuchelné z roku 1868.

21 Již v roce 1834 zakoupil kníže Eduard Lichnovský rozsochatecký mlýn; Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Hradec, číslo kartonu 71, inventární číslo 495; SOLNICKÝ, Pavel. *Vodní mlýny na Opavsku*. Brno, 2006. 74 s. Diplomová práce (Bc.), Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2006.

8

Obr. 8. Myslivna Hradečná (Hradec nad Moravicí, okres Opava), 1922. (Zdroj: archiv SZ Hradec nad Moravicí, NPÚ, ÚOP v Kroměříži)

9

Obr. 9. Hájovna Kajlovec (Hradec nad Moravicí, okres Opava), 1922. (Zdroj: archiv SZ Hradec nad Moravicí, NPÚ, ÚOP v Kroměříži)

Autorem většiny projektů byl Angličan George Devey (1820–1886), jeden z dvorních architektů anglické větve Rothschildů.²² Rovněž blízký přítel knížete Lichnovského ratibořský vévoda Victor Hohenlohe-Schillingsfürst (1818–1893) vybudoval v lesích panství Rudy (dnes Polsko) v 60. a 70. letech reprezentativní soubor lesnických staveb, a to ve stylovém repertoáru romantické neogotiky nebo tradičního německého lidového stavitelství za hojného využití hrázděného zdiva.

Ačkoliv byla v roce 1898 vedle fary pod tzv. červeným zámekem v Hradci postavena nová klasicizující budova správy hradeckého velkostatku,²³ kam se z myslivny na Kajlovci přestěhoval také lesní úřad, soustředila se plánovitá výstavba lesnických objektů na velkostatek Chuchelná v pruském Slezsku. Většinu z nově postavených objektů navrhl a realizoval Julius Lundwall (1844–1930) z Opavy, v té době preferovaný knížecí stavitel.²⁴

Ten již v roce 1896 připravil projekt hájovny pro polesí Doubrava.²⁵ K jeho realizaci sice nedošlo, ale jedná se o zajímavý doklad hledání adekvátního a osobitého stylu Lichnovského lesních staveb. Budova z režného zdiva měla reprezentovat polohu pruské neogotické civilní architektury, pro niž jsou charakteristické schodovitými stupni zdůrazněné nebo ukončené štíty. Tento stylový modus se uplatnil především na budovách pruských úřadů, nemocnic, škol, pošt či far. Přísně vyhlížející stavba měla funkční dispozici, ale snad právě nedostatek romantických motivů byl důvodem, proč k její realizaci nikdy nedošlo. Ostatně v dochované plánové dokumentaci byly for-

mou nesmělých črt učiněny pokusy o zmalebnění budovy dodatečným doplněním čelních fasád o arkýře.

Myslivna v Bolaticích, která vznikla patrně záhy poté, kolem roku 1897, dokazuje, že představa knížete o ideální podobě lesovny byla tehdy zcela jiná. Měla klasické schéma obdélné přízemní budovy se středovým rizalitem vstupního portiku a vysokým štítem, ale byla ozvláštěná celou řadou výrazně romantických motivů. Na kamenný sokl navazovalo režné cihlové zdivo fasády, které bylo ve štítě doplněno o rustikální hrázdění. Portikus se otevíral arkádou gotizujících hrotitých oblouků doplněných o parapet z kružbových tvarovek. Jednotlivé oblouky oddělovaly notně zdůrazněné pilíře s opěráky, které nesly dřevěné konzoly podepírající mírně přesazenou lodžii štítu. Tu doplňovaly vyřezávané sloupky, oblouky arkád a parapet. Vyřezávané bylo také okřídlené štítu. Pro zmalebnění siluety projektant zalomil valbovou střechu do výrazných námětků a romantickou náladu ještě umocnil vikýři nebo komíny vrcholícími cimbuřím. Střecha byla pokryta glazovanou keramickou krytinou uspořádanou do dekorativních ornamentálních vzorů. Zkušený projektant s jistotou navrhl budovu vyvážených proporcí, důraz na horizontálu je plně v souladu se zakomponováním myslivny do zahrady na okraji lesa. Komplikovaný je však vztah jednotlivých částí dekoračního aparátu k celku, jeho oprávněnost i hojnost. Podobnou formální nestřídmost projevil Lundwall také na některých opavských nájemních domech, kde fasády přetěžkal ztuhlým a již poměrně nečasovým neogotickým aparátem,²⁶ který i v těchto případech ubíral stavbám na eleganci.

Snad nedlouho poté postavil Lundwall myslivnu Háj u Chuchelné. Ta po formální stránce představuje také podélnou přízemní budovu se středovým rizalitem a vysokou sedlovou střechou. V základním pojetí a uspořádání hmot je tedy blízká myslivně v Bolaticích. Pro-

jektant zde však rezignoval na veškerý dekorační aparát kromě glazovaných střešních tašek, opět uspořádaných do ornamentů.

Poslední realizací Julia Lundwalla na poli lesnických staveb pro knížete Lichnovského byla hájenka Křeménky u Bolatic navržená v roce 1900.²⁷ Využil zde starší nerealizovaný projekt hájovny pro Doubravu z roku 1896, ale budově dodal malebnost. Boční, pohledově exponované průčelí doplnil o široký polovalbový štít, umístěný asymetricky k jihovýchodnímu nároží nad otevřený portikus. Po celém obvodu v úrovni prvního patra vysunul dřevěnou pavlač na mohutných, tesařsky opracovaných konzolách. Její trámové sloupky podpírají silně přesunutá námětky polovalbových střech. Přízemí je kamenné, patro je obloženo hrubě přitesa-

■ Poznámky

22 Za informaci děkuji Davidu Kaniovi, který se tématu aktuálně věnuje.

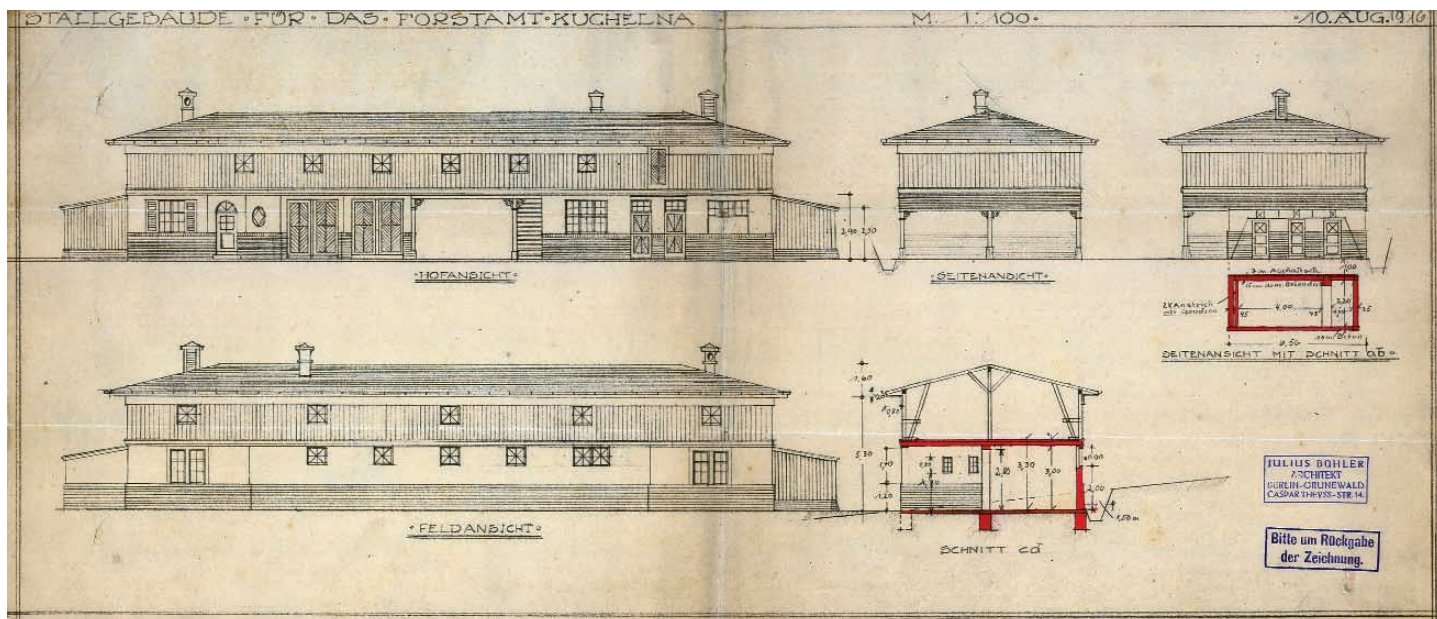
23 Jako možný autor stavby by snad připadal v úvahu opavský stavitel Josef Hruschka (1853–1905), jehož angažmá pro Lichnovské máme doloženo pro 70. a 80. léta 19. století.

24 Lundwall začal pro Lichnovské stavět a projektovat v 90. letech 19. století; je autorem celé řady projektů hospodářských staveb (mlékárna v Chuchelné 1896, hospodářské, správní či obytné budovy na většině hospodářských dvorů 1894–1906), uvedených lesnických objektů, patronátní fary v Píšti (projekt 1897), vily knížecího sekretáře Reimunda Goebela v Hradci (projekt 1905), zámecké prádelny v Hradci (projekt 1905), stavebních úprav hradeckého zámku (1905–1913) či stavební realizace neogotického knížecího mauzolea v Chuchelné dle projektu doposud neznámého architekta (1902–1903).

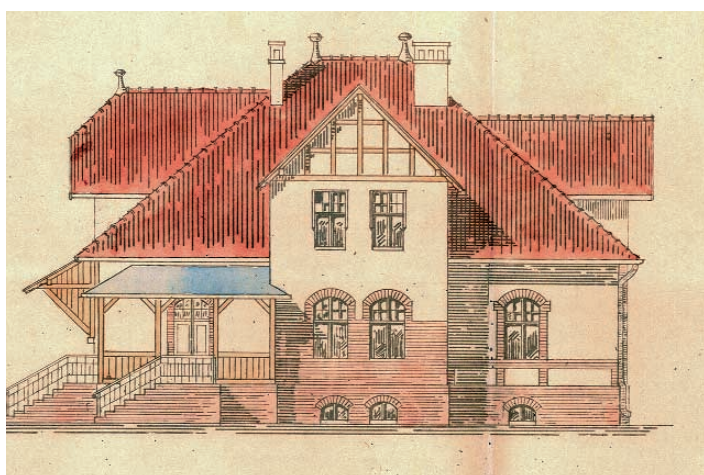
25 Zemský archiv v Opavě, Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských, číslo kartonu 79, inventární číslo 948.

26 Např. v Opavě na ulici Lepařově čp. 519/3 z let 1901–1903.

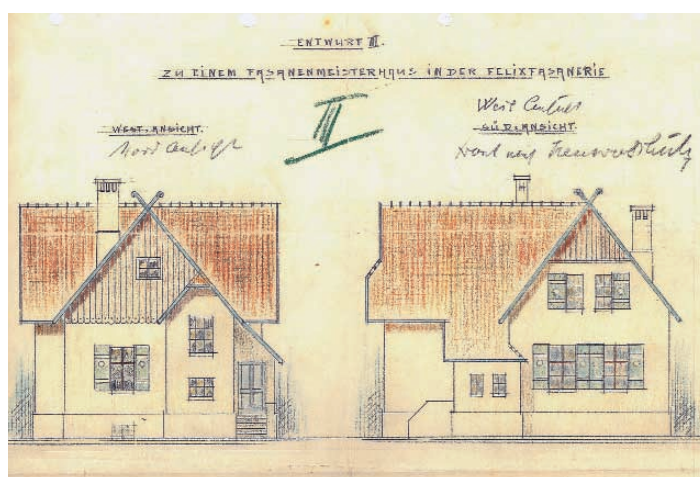
27 Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Chuchelná, inventární číslo 141.

10

11

12

Obr. 10. Julius Bühler, návrh budovy stáj lesního úřadu v Chuchelné (okres Opava), 1916. (Zdroj: Zemský archiv v Opavě, Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských, číslo kartonu 79, inventární číslo 948)

Obr. 11. Josef Holuscha, návrh budovy lesního úřadu v Chuchelné (okres Opava), čelní pohled z jihu, 1908. (Zdroj: Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Chuchelná, číslo kartonu 3, inventární číslo 63)

Obr. 12. Josef Holuscha, návrh hájovny ve Felixově bažantnici na Hůrkách u Přestě (okres Opava), 1909. (Zdroj: Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Chuchelná, číslo kartonu 3, inventární číslo 63)

nými rozpůlenými trámy a štíty vertikálním deštěním. Hájenka je variací na téma švýcarského či tyrolského stylu populárního v předchozích desetiletích. Dřevěná vernakulární architektura se v poslední třetině 19. století stala atraktivním stylovým modelem také pro rekreační objekty v německých přímořských či horských letoviscích, kde pod vlivem norské architektury došlo k nahrazení charakteristických širokých alpských střech mírného sklonu strmými

vysokými štíty doplněnými o motivy protínajících se trámů. Tuto inspiraci Lundwall při návrhu využil a stavbu projektoval i jako výletní chatu. V místním povědomí se ujala legenda, že hájenka byla postavena před návštěvou Viléma II., kterému zde měla být servírována snídaně.²⁸ Hájenku císař nikdy nenavštívil, avšak využívala se k občerstvení hostů knížete během tradičních prosincových honů na bažanty.

Post a roli Julia Lundwalla kolem roku 1907 postupně převzal Josef Holuscha (1865–1927), místní stavitel z Dolního Benešova, majitel cihelny, truhlárny a malé slévárny, bystrý pozorovatel a praktik. Jeho služeb stavitel i projektanta využíval kolem roku 1910 i Lichnovského soused Salomon Albert Rothschild (1844–1911). Oproti romantizujícímu Lundwallovi vnesl Holuscha dle požadavku pragmaticky uvažujícího Karla Maxe Lichnovského (1860–1928) po smrti jeho otce na knížecí dominia věcnější stavitelskou notu a principy Heimatstilu.

Lesní úřad chuchelenského velkostatku sídlil minimálně od poloviny 19. století v areálu bažantnice Karl-Max-Fasanerie u Kobeřic. V ro-

ce 1908 se kníže rozhodl přestěhovat ho a postavit novou budovu v těsném sousedství zámku Chuchelná. Holuschou vypracovaný projekt ukazuje oblíbenou polohu pruské architektury po roce 1900 kombinující rezné zdvo a světlou omítku, rezignující na jakékoliv štu-

■ Poznámky

28 Německý císař Vilém II. navštívil v Chuchelné knížata Lichnovské celkem třikrát. Ve dvou případech proto, aby se zúčastnil podzimních honů u knížete Lichnovského v Chuchelné (říjen 1893, listopad 1897; z plánované návštěvy v listopadu 1894 kvůli úmrtí cara Alexandra III. a velkovévody Karla Augusta von Sachsen-Weimar-Eisenach sešlo), potřetí aby navštívil tamní továrnu na zpracování lnu (září 1913); o údajné návštěvě císaře se s odstupem padesáti let píše v obecní kronice z let 1948–1960 následující: *V tomto roce byl císař Vilém na lovu ve zdejších kraji. Správné je snad i datum 1901, neboť dle řeči zdejších občanů byla postavena v Křeménkách hájenka, která měla sloužit německému císaři k svačině. Povídá se, že tam císař skutečně svačil;* viz Státní okresní archiv Opava, Místní národní výbor Bolatice, inventární číslo 21. S. 165.

vé dekorace a naopak usilující o rustikálnější charakter architektury.²⁹ Cihla je využívána pro podezdívku, k armování nároží či oken. Valbová střecha (nad rizality pak polovalbová či sedlová) dotváří měkkou siluetu domu. Při realizaci bylo upuštěno od zamýšleného hrázdění štítů i armování a členění fasád reznou cihlou.

Ideám Heimatstil se Holuscha nejvíce přiblížil ve dvou variantách návrhu hájovny pro Felixovu bažantnici v Píšti z roku 1909.³⁰ V obou případech se jednalo o nevelkou, hmotově však relativně členitou stavbu sestávající z několika pronikajících se různě vysokých hmot sjednocených širokými sedlovými střechami. Nechybělo deštění štítů, malované okenice či ve Slezsku jen výjimečně užívaný motiv rohatiny, tedy přetínajících se trámů okřídlení štítů nad hřebenem střechy, prvek charakteristický pro dolnosaskou či skandinávskou architekturu. Realizovaná varianta byla výrazově bohužel mnohem úspornější, podobně jako skromná hájovna v Ovsišti (dnes Polsko) nebo Bleška u Lesních Albrechtic, jejichž projekty pocházely také z roku 1909.³¹

Pro Blešku vypracoval konkurenční návrh také stavitel Julius Dittel z Vítkova. Poté, co byla dána přednost Holuschově variantě, byla dle Dittelova projektu postavena nová hájovna na Bukovině, a to na místě vůbec nejstarší zděné myslivny v lesích hradeckého velkostatku. Obdélná budova se sedlovou střechou a vyvýšeným přízemím přístupným po zalomeném nárožním schodišti kombinovala na fasádách pásy hladké a hrubé strukturované omítky. Podobně jako o něco starší myslivna Mostky se ani Bukovina v pojetí příliš neodlišovala od běžné stavitelské produkce zděných vesnických chalup či obytných domů selských usedlostí Hradecka a Vítkovska.

Z lesnických staveb hradeckého velkostatku realizovaných po roce 1900 si zasluhují větší pozornost pouze dvě budovy, obě ovšem v kontextu stavitelské úrovně obou knížecích velkostatků výjimečné. Jejich projektanti, které musíme nutně hledat mimo region (pravděpodobně v Německu), na nich uplatnili aktuální stylové módy rozvíjené v německých zemích. Starší z obou objektů je myslivna Hradečná, jejíž projekt pochází z roku 1906. Dochovaná část stavební dokumentace ukazuje precizně rozkreslené detaily budovy (vyřezávané supraporty, okenice, tvary komínů, vzory cihlové dlažby ad.), ale jméno projektanta na většině listů chybí nebo je zcela nečitelné.³² Myslívna je dominantou údolí říčky Hradečná, a to zejména svou polohou (ve svahu na umělé terase zpevněné vysokou kamennou zdí). I zde se jedná o přízemní stavbu obdélného půdorysu se sedlovou střechou a vysokým štítem. Fasádu přízemí člení lizénové rámce, na které jsou přiloženy pilastry s toskánskými hlavicemi ozvláštněnými

čabrákami. Prosté motivy selského baroka nejsou i šambrány oken a dveří. Průčelní štít od přízemí oddělil úzký pruh okapové stříšky na profilované římse. Do štítu architekt umístil oblokovitě zaklenuté okno s okenicemi a zbylou plochu zaujala třímetrová postava lovce s kulovnicí doprovázeného psem namalovaná přímo na fasádu dle tyrolských vzorů. K pravému nároží průčelí byla připojena dřevěná veranda s dvojicí sloupů s toskánskými hlavicemi. Kombinování prvků tzv. vysoké architektury (zejména neobaroku a tzv. stylu doby kolem roku 1800) s vernakulárními motivy je charakteristickým rysem Heimatstil.

Druhou významnou a zároveň poslední realizovanou lesnickou stavbou byla hájenka v Kajlovci z roku 1912.³³ Přízemní budova s polovalbovou a sedlovou střechou malebné siluety byla opět ozvláštněna typickými motivy vernakulární architektury, jako je deštění čelního polovalbového štítu, hrázdění štítu bočního rizalitu, vyřezávané šambrány oken patra, dřevěné okenice či sloupy trémové konstrukce verandy. Také v tomto případě zůstává jméno projektanta neznámé a úvahy o možném autorství by byly jen nepodloženou spekulací. Svou kvalitou, která tkví ve vyvážené kompozici, harmonických proporcích a v nenásilné aplikaci prostých dekorativních motivů vernakulární provenience, směle překonává tvorbu místního Josefa Holuschi a blíží se vilovým projektům berlínského architekta Julia Böhlera (1887–1947), který pro Karla Maxe pracoval po pět let od roku 1914.³⁴

Od Böhlera pochází nerealizovaný projekt modernistických stájí pro lesní úřad v Chuchelné z roku 1916 a uskutečněna nebyla ani přestavba budovy lesního úřadu, kdy měla dle návrhu neznámého architekta z Rydultových (dnes Polsko) z roku 1920 vzniknout centrální anglikanizující schodišťová hala s krbem a posezením zakomponovaným do ohbí schodiště.³⁵ Jako symbolickou tečku za stavitelskou aktivitou knížat Lichnovských na poli lesnických staveb lze vnímat návrh hájenky ve Vřesině z roku 1939, kterou její projektant architekt Viktor Sichma z Ratiboře pojal jako kanadský srub s netradičně řešenou sedlovou střechou, jejíž výrazné přetažení před čelní štít je směrem dolů šikmě seříznuto.³⁶ Tento jednoduchý prvek vnesl do jinak tradičně komponované stavby moment napětí a dynamiky.

Plnému poznání fenoménu lesnických staveb na velkostatech knížete Lichnovského brání vedle torzálně dochované pramenné báze také skutečnost, že velká část uvedených objektů již nestojí nebo prošla v poválečných desetiletích řadou degradujících úprav. S výjimkou albrechtického byly všechny ostatní zmíněné adaptované mlýny v 50. letech pro chatrný stav zbořeny. V téže době byla kvůli

těsnému sousedství se státní hranicí s Polskem zdemolována hájenka v Ovsišti. Zbořena byla Bukovina i Bleška, která vyhořela při přechodu fronty na konci 2. světové války. Po zásahu leteckou pumou byl radikálně upraven objekt bývalé správy velkostatku na Hradci. Původní charakter při úpravách fasády a nanesení omítky ztratila také myslivna v Bolaticích, podobně jako hájovna ve Strahovicích, ale hmotové členění obou budov bylo plně respektováno a zachováno. Totéž se nedá říci o úpravách myslivny Hradečná v roce 1968, kdy byly rozšířením patra zcela pozměněny charakter a silueta této zajímavé a jinak velmi dobře dochované stavby. Jen myslivny Doubrava, Háj, Mlýn, lesní úřad v Chuchelné, hájenka Křeménky nebo lesovna v Lubomí se dochovaly bez výraznějších změn.

Kulturní památkou žádná ze zmíněných staveb není, žádná není ani součástí památkové zóny a je otázkou nad rámec této studie, zda vůbec některý z představených objektů kritéria památkové ochrany bezvýhradně splňuje. Pro historiky architektury mapující vývoj a proměny stavební kultury regionů se však nepochybně jedná o podnětné, a přitom dlouhodobě opomíjené, ba podceňované téma.

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století (kód projektu DF13P010VV001), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

■ Poznámky

29 Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Chuchelná, číslo kartonu 3, inventární číslo 63.

30 Tamtéž.

31 Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Chuchelná, inventární číslo 140; Velkostatek Hradec, číslo kartonu 116, inventární číslo 627.

32 Tamtéž, Velkostatek Hradec, inventární čísla 822 až 826.

33 Změnila se lokace stavby a nová myslivna byla postavena na protější straně silnice vedoucí do Fulneku; GERL, Franz; RIEDEL, Rudolf. *Wälderschau des Deutschen Forstvereines Gau Schlesien, Hultschiner Gebiet und Nordmähren, am 20. Juni 1927, in den fürstlich Lichnowsky-schen Forsten bei Grätz*. b.n. Grätz, 1927. Bez ISBN.

34 Zejména připomíná projekty správcovských vil hospodářských dvorů ve Štěpánkovicích a v Píšti (Hůrky); JUNG, Jiří. *Julius Bühler: architekt knížete Karla Maxe Lichnovského*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 2011. ISBN 978-80-7368-994-0.

35 Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Chuchelná, inventární číslo 139.

36 Tamtéž, Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských, číslo kartonu 79, inventární číslo 948.